

F. J. N.
OM

MÖJELIGHETEN,
SÄTTET och NYTTAN
AT
UTAN ÅNGAR
SKÖTA LANDTBRUKET.

ANDRA DELEN.

MED VEDERBÖRLIGT SAMTTCKE,

Til Allmänhetens granskning öfverlämnad,

AF

SALOMON KREANDER,

PHILOS. MAGIST.

OCH

JOHAN ARENIUS,

ÖSTERBOTNINGAR,

I Åbo Acad. Öfra Lårosal den 26 Decembr. 1775.

Bivium nobis ad culturam dedit Natura, experientiam, et imitationem. Antiquissimi agricultorø tentando pleraque constituerunt, liberi corum magnam partem imitando. Nos strumque facere debemus, & imitari alios, & aliter ut faciamus, experientia tentare quadam; sequentes non aleam, sed rationem aliquam.

VARRO de re rustica lib. I. Cap. XVIII.

ÅBO, Tryckt hos Johan Christopher Frenckell.

Den ynnest och upmärksamhet, hvarmed flere Gynnare och Kännare af Oeconomien, ansett den första delen af närvarande afhandling, har bragt mig på den högmodiga tanke, at jag menar mig hafva företagit, om ej et nytt, dock et nyttigt åmne, som kunde gifva Oeconomien nya utsigter, och befästa dess grunder på en annan fot. Til prof af min tacksamhet emot denne benågne Domare af mit gjorda försök, vågar jag nu öfverlämna til dem en fortsättning af tankar och Jamlingar i detta åmne. För at ståda de förra, och öka de sevare, hade längre tid varit nödig, än den jag fått tildela dem. Jag hade ock däröre beslutit, at dröja någon tid med deras utgifvande. Men då Landmannen nu, ehuru välsignad med en tämmeligen god sådesväxt, dock lider mycken brist på hō, hvilken redan tvungit honom, at, sig sjelf och sit landtbruk, til första förlust, sälja en del af sina kreatur, och han nu med den öfriga delen tyckes vara rådlös, samt torde ånn vara betänkt, at ytterligare plundra sin fågård: då Stadsboen nu, dels klagar öfver brist på tilförsel af hō, dels ock våndas under et omåtteligen högt upsjagadt pris på det samma: så hafva mina Förmån och Gynnare sagt mig, at nu vore rätta tiden til denna dels utgifvande, som, til följe af den i första delen gjorda grundritningen öfver detta åmne, hufvudsakeligen innehåller medlen och sättet, at i möjeligaste måtto kunna umbåra hō, eller åtminstone spara det samma. Om de brister, som hos mig spörjas til detta åmnets fullkomliga utredande, behöfver jag icke tala; därom talar den utkomna första, och nu utkommande andra delen af denna afhandling. Men, B. L. om jag på en obanad stråt, understundom farit vilse, under det jag letat efter rätta vägen, och om jag, under min gång, visat någon sidvördnad emot den gamla Afguden, Vanan, det kan ju förlåtas. I sådan tilförsigt öfverlämnar jag, nu denna fortsättning, och innan kårt, slutet af detta arbete, til Allmänhetens skarpsynta granskning och ovälduga omdöme.

GADD (f) och FORBES (g) för dem alla. Jag är väl icke så lycklig, af jag, til beskydd af den sats jag drifver, kan åberopa mig dessa Herrars myndighet. Men det bevisa deras utsagor, at så desväxterna åro en tjänlig och kraftig föda för boskapen; i synnerhet är *Öfv.* Lieut. BOJES vitnesbörd, hvilket jag med skål fatt i främsta rummet, så decisift, at man måste vara färdeles envis, för at kunna neka, det såd och halm åro en föda, hvaraf all flags boskap trifves, om ej bättre, dock lika så väl som af hö. När man nu hårtill lägger de skål, tagna af en fund Oeconomisk både theorie och practik, hvilka i första Delen blifvit anförda, (sid. 17. och 18) och man rådfrågar andras, och aldrahålst våra egna Landsmåns erfarenhet, så tyckes man, utan färdeles betänkande kunna beja-ka den första frågan, näml. om *boskapen lika så väl trifves af såd och halm, som af hö?* Hvad utländningars erfarenhet i denna sak vid-kommer, så är tilförene talt om Chinesarena (se 1. Delen § sid. 3. pag. 4. 5.) huru de föda sin boskap med såd. At det åfven i Spanien, Frankrike och några ställen af Tyskland blifvit försökt, är likaledes (sid. 6) omtalt, och lika bevisligt. Men hvad *England* vid-kommer, så torde en stor del tro, at boskapen därstades endast och

D 2

allenast

store Oeconom, at då korna komma at ständigt stå inne, det då är högst angelägit för den, som nägorlunda vil underhålla deras mjölkning, at gifva dem förpa af agnar, med påguten drank, hvilken, churu den endast är en svag och utlakad qvar-lefva af sänden, likväl på det anförda stället, och uti en år 1761 därom utkomme särkild afhandling, påstäs på det högsta öka mjölken. (Se ytterligare härrom § 8.)

(f) At jag här nämner H. Prof. och Reidd. sker förfämligaft, i anseende til hans til K. Vet. Acad. ingifne och i 1769 års Handlingars i quart. intague rön, om en ko, som gifvit 9 til 10. lisp. smör om året. Hon blef til en stor del fodrad och under-hallen med såd, i synnerhet med råg-malt och mjöl, tilredt til välling och dricka; och chura hon åfven feck mycket hö til foder, så gör dock H. Prof. (sid. 55 och 56) billigt den slutsats, at det var egenteligen sänden, som ökte mjölken hos den-na ko; hviket åfven H. Prof. BERCH i sina anmärkningar vid detta rön besan-nar, och dymedelst bestyrcker, hvad i denna § ansföres. *Chemisk* theori tyckes ock saga, at såden ökar mjölken; ty all emulsion eller artificiel mjölk fäss af växternas frön och frugter, men foga af deras stjälkar, i hvilka stundom en giftig lactescensia finnes hos några af dem.

(g) Utis år 1761 utkomne kårta, men på egen erfarenhet grundade afhandling om *boskapsskötselen*, omtalar denne Auctör den stora nyta, som med såd och hackelse kan dragas af en ladugård; hvarsöre hans vitnesbörd och erfarenhet åfven längre fram kommer at åberopas,

allenast födes med hō. Men lät oss höra den i England först utgifne, och sedan i Frankrike öfversatte, och på båda ställen få mycket berömd Guide du Fermier, hvilken i Svensk öfversättning sålunda beskrifver Engelska boskapskötselen: ifrån December Månad eller ock förr, gifva vi korna såd och kålhöfter. - Hårtil lägges något litet godt hō af våpling eller saintfoin blandadt med kornhalm. Turkiskt hvete och årthalm fylla de förras rum. Alla dessa rikeligen födande saker skola framdrifva en ymnog mjölk, hvars grådda skal vara fet och gifva et kåsteligt smör, hvilket ej skal hafva den arten at härsksna. (h) Herr Professoren och Ledamoten af K. Wasa Orden D. KALM vittnar ock, på flera ställen i sin Amerikanska resa, at äfven Engelsmän gifva såd åt boskapen, i synuerhet åt hästar; (i) och synes troligt, at det ej är blott deras artificiella ångars afkastning, utan ock til en stor del såden, åt hvilken godheten af Englands kött och smör, samt snällheten och styrkan af des s hästar, bör tilskrifvas. I synnerhet åberopar jag mig ånnu en gång *Tavastens*, *Carelarens* och *Savolaxarens* exempel och erfarenhet, såsom et oomkullstötligt och påtageligt skål. Det medger jag väl, at de föda sina kor med halm, löf och annat ruske: men sina hästar fodra de ingalunda blott därmed; utan de gifva dem såd, somliga mer och somliga mindre. Jag vil i synnerhet nämna den norra delen af *Björneborgslän*, och de soknar, som närmast gränsa där til, emedan jag den samma flera gångor genomrest, och noga utforskat des fält at framföda sina kreatur. Då en resande, ifrån *Karku*, *Birkala* och *Mouhijärvi* Soknar, i hvilka hästen föga gifves någon såd, kommer til *Orivesi*, och i synnerhet *Keuru* och *Ruovesi* samt de därömrking liggande Soknar, i hvilka hästarna fodras til största delen med såd och halm, såsom i § 8. beskrifves: så kan han ej annat inbillia sig, än at han kommer ifrån *Frankrike* til *Spanien*, eller, på närmare afstånd, ifrån *Öland*.

(h) Se Svenska öfversättningen af Guide du Fermier, (förra delen sid. 20.) gjord af H. Lect. och Art. Veter. Med. HERNQVIST, och utgivne under namn af *underrättelse för en Arrendator*; och äfven den Tyska öfversättningen af *Compleat Body of Husbandry* Tom. 1, sid. 722, 756 och 757.

(i) Se Tom. IV sid. 252 och 253. Tom. 2, sid. 57, 59.

Öland til Skåne: så stor är skilnaden på hästarnas utseende, styrka och hårdighet (k).

Ehuru jag nu med skäl förmödar, at en billig Låfare, af det som i denna §. anfört är, finner, at ej allenast hästar af såd vinna styrka och hull, utan ock kor bringas til ymnig mjölkning och fetma, samt får åfven väl trifvas, (se sid. 18.) så lärer man dock invända: at gräset eller hö, är kreaturens naturliga, och af Skaparen dem ämnade föda, och såden dåremot människornas, änskönt boskapen genom vanan kan åfven trifvas af den senare. (l) Til svar härpå anmärker jag först, at de flästa sådes växter, såsom råg, korn och hafra, åro åfven gräs, och lika så väl höra til den Classis naturalis, som kallas *gramina*, som de gräsflag, hvilka til måsta delen utgöra vårt hö. Och då det således ej allenast medges, utan ock påstäs, samt åfven sadant förutan, lätteligen kan bevisas, at gräsen åro af naturen ämnade til föda för all flags boskap: så far jag et nytt skål at påyrka, at de nämnde sådesväxter åfven åro boskapens naturliga föda, om annars den Logiska regeln står fast, at man ofelaktigt han argumentera *a genere ad species*. Af denna naturliga drift, som Skaparen nedlagt hos alla lifgande Kreatur, är det ock, at hästen och all flags boskap med största hegårlighet åter brådden af alla flags sådes växter, och med största vållust undfågnar sig vid en sådes skyl, och aldeles icke går ifrån den förra eller den senare, at på renen söka andra gräs eller örter. Det är förmödeligen i anledning af

D 3

detta

(k) Bönderne i de sistnämnde Socknar forslat til Staden på 30 mils väg, esomäftast 5 tun, spannmål i et lass, och likväl tyckes hästen endast leka med lasset; då dåremot Åbo boens och andra Finska hästar, hvilka fallan eller aldrig få såd, flämta och vilja uppgifvas, när de skola släpa et lass af 2 högst 3 tr., endast til quarn. Åkare-kampen hirdar ut med beständiga körlor, både natt och dag, blott emedan han stundom får en kaka bröd eller half kap. såd.

(l) Ja, jag har hört, at man ock ifrån sjelfva *Skriften* vil bevisa detta inkast, och motsätten af mit påstående. DAVID säger om vår HERRE: *Du låter gräs växa för boskapen, och såd människomen til nygga.* Psalm. 104: 14. Härtil svarar jag likasom til det åfvanstående inkastet, at våra sådesflag åro åfver gräs. Desutom, kan väl någon vara så enfaldig, at han skulle tro, det Psalmiten därmed velat utstaka för os någon viiss ladugårds ordning? hans affligt är högre, nämli. at prisa GUDS godhet, som ger både fånud och människor sin föda. Ville jag vara Biblisk, så kunde jag både ur Gamla och Nya Testamentet anföra det språket: *du skal icke binda mannen til på oxan, som tröskar - men manom GUDS ord til högre gagn och nyttjande!*

detta experiment, som utländningarna, enligt hvad i första Delen (sid. 18.) anmärkt är, lät fig at ej allenast så råg och korn, til foder åt boskapen, och afflå dem innan de skjuta i ax; utan ock, at fodra boskapen med bårgad såd och halm: i hvilka båggedelar de således efterföljt Naturen: Och måste vi vara särdeles rådde och misstrogne, om vi ej våge oss in uppå samma våg, då vi ej allenast hafva *Naturen*, utan ock dess trogne efterföljare, de upmärksamme *Utländningarna*, til föregångare och ledsagare. Men jag vil ponera, ehuru jag det icke kan medge, at de gråsflag, som utgöra våra sådes växter, ej åro af Naturen åmnade til boskapens, utan menniskornas föda, så följer dock icke en gång därav, at icke *Vanan*, som är den andra Naturen, kan göra sådesväxterna för boskapen, ej allenast til en nyttig och hålsosam, utan ock lika så begärlig föda, som något annat. *Vanan* upfyller åfta så aldeles naturens ställe, at den föda, som naturen åmnat et djur, som blifvit vant vid et annat, åftast är både ohålsosam och osinakelig för det samma (m) Ty, ehuru naturen gifvit alla djur en osmak och affsky, för några vissa växter; så har den dock icke så, innom rå och rör innehållt endast några få växter, til deras näring, at icke vanan kan skadeslöst leda dem til en hop andra.

T. e. *fisk* tyckes väl icke vara åmnad af naturen til föda åt boskapen. Dock finner man, at i *Norrige*, (n) på *Island* (o) och några ställen vid röda havet (p) korna födas med både färsk och torrkad fisk och fiskben, dem de åta med största begärlighet, (q) må där af

(m) T. e. Mjölk och bröd åro utan tvifvel en naturlig föda för menniskor; men man vef dock, at de människor, som blifvit uppfödade ibland djuren i skegen, icke kunnat fördraga någondera. Den vilda Flickan, om 18 års ålder, som för 40 år sedan fängades i Frankrike, blef sjuk, kräktes och gaf öfver, så ofta hon tvangts åta kokadt kött, mjélk eller bröd; men gräs, löf, råa grodor och insekter åt hon med första begärlighet. Likaså var det med den Polska Björngässen, som är 1661 blef hittad på jagt af General KOSKUL. Så triumpherar vanan öfver naturen! Se den i Stockholm år 1750 utkomne *Histor. Animal.* N:o LXXX.

(n) Se P. CLAUSONS beskrifning öfver Norriga (sid. 115. 118.) PONTOPIDANS Natural Hist. von Norvegen p. 2. sid. II.

(o) Se *Voyages au Nord* (Tom. I pag. 8.) och HORREBOVS Island (sid. 154 155.)

(p) *Voyage de MARCO PAULO Venet.* - Lib. III Cap. 46.

(q) Jag hörde därfore en Lapp berätta, at korna i Norriga åro så begärliga på fisk, så se

af förträffeligen väl och gifva en ymnig mjölk. Om en Isländare eller Afrikan där före ville påstå, at fiskben är den bästa föda för kor, så vore hans påstående byggt på nästan lika god grund, som deras, som påstå, at hō där före är den bästa föda för boskapen, emedan den hos os är den allmånnaste.

Det vil jag dock medgifva, at den boskap, som i all sin tid blifvit född med hō, til åfventyrs i förstone ej skulle må väl, om man genast och tvårt af ville ombyta födan, och gifva den endast såd och halm: på samma sätt som de med fiskben infödde Isländska ock Norrska kor säkert ej skulle i förstone väl trifvas, om man begynnte föda dem med hō: men förändringen bör ej ske *så hastigt*, utan fmåningom och efter hand, sasom i den följande 8. §. läres. Sluteligen kan jag ej undgå at nämna, huru det varit mig angenåmt, at se det system jag sökt at utreda, nyligen hafva blifvit förvavaradt i den *Oeconomiska Tidning*, som under namn af *Gazette d'agriculture i Paris* utgifves, i hvilket detta åmne med skål anses, som et af de nyttigaste och högste hushålsåmnene (r).

§. 6.

Sedan jag anfört de skål, som styrka at boskapen så väl trifves af såd och halm som af hō, fordrar ordningen och åmnets sammanhang, at utstaka, hvilka *fådes- och halm-flag i boskaps-skötselen* åro de lämpeligaste? Hvad saledes först angår *fådesflagen*: få håller jag det öfverhufvud ej vara lämpcligt eller möjligt, at hårtill föreslå, eller bruka, något visst fådesflag: ty 1:o är bekant, at boskapens natur, sasom alla andra lifågande djurs, ålskar ombyte och omväxling, och at de genom den samma både lifvas och trifvas. (a) 2:o all såd växer ej altid och allestädés: t. e. i vissa negder och år har korn ej

dā Lapparna med sine fiskbåtar komma til Norrska stränderna, åro de illa brydde, huru de ske'a kunna förvara båtarna; ty Norrska kor vilja på allt sätt tränga sig in i dem, för at få med besked åta sig mätta af färsk fisk.

(r) Se Stockholms *Veckoblad* för inuevarande år, hvareft hela det stycket är översatt och intryckt uti N:o hvilket åven är infördat uti *Inrikes Tidningen* N:o 92 och 93.

(a) Se H. N. CHOMELLS *Dictionnaire Oeconomique* 3 Edit, utgifven i fol, af H. J. Marret i Amsterdam 1732 i artikeln *Betail*, sid. 27.

ej någon framgång, i andra växa ej ärter o. s. v. Dårföre lärer rådligast vara, at man utväljer det sådesflag, som båst och allmännast vil fort i den jordmän man äger; hälst det 3:o ånn (b) ej är fullkomligen utrönt, hvad sådesflag är det aldrabåsta för hvart flags kreatur i synnerhet, eluru man i allmänhet vet, och det är utrönt, at all flags såd är en tjänlig föda för boskapen. (se § 5.) Vi skola dock tala om hvart och et sådesflag färskildt.

Våra vanliga årter åro en mycket stark, mågtig och vädergifvande föda för människorna, och tjäna dårföre få mycket hålre åt boskapen, säsom 1:o ganska *kraftige* til bukfylla, om hvilken boskapen är få angelägen. Skal något kunna mätta och föda kreaturen, så är det visserligen årterna, som åro få fyllande och med få mycken näringssuft utrustade, at en näfve årtmjöl är långt merå och drygare, än en gópen annat mjöl. (c) 2:o Åro de åt boskapen ganska *smaklige*; när man t. e. påströr årt-mjöl uppå deras hackelse, så åta de den med större begärighet än det båsta hō. (d) 3:o följer häraf, och hålls åfven före, at de åro för alllags boskap ganska *hållsamma*. (e) 4:o béra ock årter hafva företräde framför mångt annat utsäde, i anseende därtill, at de åro mera *gifvande*. På 14,000 kvadrat alnar, som ej besäs med mera än half tunna, får 10 a 12 tunn. utom 5:o en ymnig *halm*, som är en få smaklig och kraftigt närande föda för boskapen, hvilket ej litet recommends årterna. Ändte-ligen bör ock 6:o härvid komma i åtanka, at årter, enligt några hushållares utsaga (f) ej *utmårgla* och *utmagra* jorden i samma mån,

(b) Hådanefter kan man doek hoppas, at detta desiderat blifver uplyst och utredt. Ut K. Vet. Acad. förledit är utfärdade kungörelse, om de af Dir. och Com. SAHL-GREN stiftade præmier, föreslar denne store Oeconomiens Mäcenat i § 5 til ämne för præmie frågor: *at genom rön visa, hvilket är den fördelaktigaste födan för hvarje flags kreatur, och i hvad män den ena födan är bättre än den andra.* I anledning däraf, är ock redan belöning utlafvad åt den, som båst visar rotfrugternas nytsa i boskapskötselen.

(c) Dårföre når Cavallerister, hästprånglare och de som hafva stuterier, vilja i häst föda sina hästar til smällfeta, gifva de dem årter. Somliga påstå väl, at de snart åter blifva magra, hvilker dock torde härröra af hästens bättre eller sämre art och förra hull.

(d)(e) Dessa, jämte flera anmärkningar om årterna, har H. Prosten och Kyrkoh. LENCKQVIST af egen erfarenhet mig meddelt.

(f) Hr. WASENIUS läger i sin vakra beskrifning om *Norrlandska boskapskötselen* (sida 22)

mån, som andra fådesflag, och de såleds tarfva mindre gödning än andra utsäden; hvilket i detta system är en hufvudsakelig omständighet. (g) Atrisā årter, år, at onödigt tåra skogen, utan vinnes samma åndamål, om man enligt Bar. BRAUNERS upgift, får en tredjedel korn ibland två tredjedeler årter: men ville man följa Finska bondens exempel, och så åkerbönor (*vicia faba*) ibland årterna, så vore det et ånn bättre fritt att spara både skog och mōda. Allenas kunde dessa bónor ock säs på sank jord, ty på de åkrar, där såden dränkes, säs bónor med fördel: de åro áfven bland de växter, som snart kunna trifvas på sanka kårr och måsfar. (h)

Dessa bónor tjåna, säsom årterna, til föda för allehanda boskap: får blifva därav feta på par veckor, hvilket skal vara et allmånt hushälls-grep på ön Texel; kor, svin och gäss gödas snart därmed, och hästar kunna upstillas med bónor, at de blifva både feta och starka; hvarföre ock bónor mycket brukas under resor och annars, til föda åt hästar i England (i). De åro ock gan-

E skå

---

at tråda, eller beså åkren med årter, hållas här för vara nästan lika godt, och tro en del, at åkren gödés så mycket därigenom, at han besäs med årter, som af annan tillbörlig gödning. Det är ock mycket naturligt, ty årtens innom hvarandra flätade skraft betäcka si jorden, at Solen, hvilkens obehindrade påvärkan är en af de orsaker, som måst utmatta åkern, ej får uttorrka jordens fetuwa, hvarföre ock den åker, som burit årter, är svart, mör och pipig, och kan årtstubben samma höst besäs med annan såd och växa väl; som H. Proft. LENCQVIST berättat, sig sjelf och andra åftast försökt.

(g) Ty säsom i detta systemet åkren blefve långt större än den nu är, så betarfas ock mycken gödsel. Men at den ej skall tryta, vågar jag påstå, om det allt noga efterlevves, som i 1. Delen (Sd. 10 11. 12) är anmärkt; och om man ifsynnerhet beslitar sig, at med *jordblandningar* emellanströ och öka gödselen. Men om ock ej åkrarna kunde annorlunda gödas, så kunde det dock ske med årter och bónor, hvilka på följande sätt åro förträffeligen gödande: Man får årter och bónor pão ordentligt vis, säsom man ännade dem til bärnings, och när de stå uti sin fulla blomma, plöger dem ned med halm och allt uti jorden, då skal man förfara, at deras saft, som de den tiden ärö fulla af, oförlikneligen styrker och göder jorden, som därefter blir särdeles skicklig at båra såd. Sädant skal man ej hålla för någon förlust, ty det förbättrar en åker otroligen, efter all bône- och årt-halm håller en ymnighet af flygtigt falt, säsom den store BACO VERULAM siger. Se H. Biß. SERENII *Engelska åberman* (Sd. 209 och 213) hvarrest anmärkes, at detta är et af Englandarens bästa åkerbruks grep. Hos os i Finland är detta ock af flera försökt med mycken fördel, som dock ej varit lika i all jordiman.

(h) K. Vet. Acad. Han llingar 1761 (Sd. 53.)

(i) H. Leet. ROTHOFS hushälls magazin (Sd. 685,

fska mycket gifvande, åsta til 50 och 60 kornet (k). Af det anfördas följer därfore, at man i hushållningen och boskaps skötselen har en ovårdelig nyttja af ärter och bönor: hvarföre man ock finner at alla hushållande folkslag mycket nyttjat och värderat dem. (l) Därfore vågar jag ock underställa til hvarje Låfåres, och ifynnerhet til Oeconomernas mogna ompröfvande, om icke ärter, som så väl åro vane vid vårt Climat, förtjåna, at, på anförtidt sätt, hos oss cultiveras i åkrar, eller om man så vil hålre kalla dem, artificiella ångar, i stället för Utländningarnas *luzerne, fl. foin, trefle, bur-net*, med flera nymodiga örter.

Hafran är åfvenet ganska tjänligt boskaps foder, och tros af många stora Oeconomer öfverträffa ärterna i denna delen. Ingen jordmån år, enligt Oeconomernas vitnesbörd, åt hånne för fet eller mager, ej en gång den ofruktbara och hrånnande movallen; men ehuru all slags hafra merendels växer i all flags jord, så trifves den dock aldrabäst i en nyss upbruten linda, hvarföre ock den ång man uptager til åker, bör med hånne besäs; och såsom den icke tarfvar gödning, så blifver Landtmannens förlag vid oländig marks uptagan-de, härigenom tämmeligen årsatt. *Hafran* är et förträffeligt och oskattbart foder åt all flags boskap. För hästar är den, såsom hvar man vet, en den bästa och hålfosammaste föda, i synnerhet om hon blifvit förvarad någon tid: men om *hästen* åter henne, förr än hon gått genom en svett och heta i sådesgålvet, eller eljest är genomtorr, far han icke väl (m) hvilket torde ock vara, utom annat

(k) H. BOJES *Landthushållare* (sid. 259.)

(l) At *Gæherna* mycket värderat och nyttjat bönor och ärter, det kunde med flera skål bevisas ur THEOPHRASTUS, DIOSCORIDES och ATHENÆUS. At *Romarens* likaledes högaktat årt-och böne-skötselen, tror en del följa därav, at de största flagters namn voro *Fabier, Ciceroner, Pisoner, Lentuli &c.* Et bättre skål härtil, är det mykna bruk, som de af dessa växter gjorde i sin boskaps skötsel: t. e. VARRO sagrar i sin bok *de re rustica* Lib. II: c. I. *qui potissimum quaque pecudum pascatur habenda ratio, nec solum, quod foeno saturata sit equa aut bos, sed quod faba & hordeum interdum sit quibusdam objiciendum.* Därfore sadde och skötte de åven mycket dessa legumer. Se CATO Cap. 35. VARRO I. c. Lib. I. c. 44 COLUMELLA Lib. II. Cap. 10. 11. At *Chinesarena* mycket brukta ärter och bönor til kreaturens föda, se du HALDE tom. 2 sid. 76 och *Voyages d'un philosophé*. sid. 113, om *Engelsmånerna*, se det samma i D. och Prof. KALMS resa p. fl. st. om *Franſoferne*, i Prof. och Ridd. GADDS Geponie 2 Tom, sid. 360.

annat orsaken, hvarföre denna såd på några ställen är förbuden at ges åt hästar (n) För kor är den likaledes ganska god och hällosam, (o) samt fören båsta foder (p).

Med korn födes all flags boskap och fjäderfå i *Spanien*, i stället för hafra, som der knapt finnes, (q) åfven brukas det mycket til foder åt kor i *England*, i synnerhet i kring *London*. (r) Men ehuru kornet särdeles då det är blandadt med hafra, hålls til godo af nästan all flags boskap, så är det dock måst tjänligt för kor, i synnerhet om det måltas och tildricka beredes, såsom frambåttre läres i § 8(f) Annan boskap fåges tiltaga därav mera til det yttra än krafterna (t).

I de sista rummen fättas råg och hvete. I synnerhet är hveten ej brukligt til Boskapens foder. Dock är råg god åt hästar, men något hettande. (u) Hvad kor vidkommer, så säger väl en kunnig Författare, at råg, åfven som hvete, är för dem osund, (v) Men man har dock exempel och erfarenhet, at den åfven at kor är tjänlig, då den råtteligen nyttjas. (x)

E 2

Jag

(m) *H. Bifk. SERENIUS* l. c. sid. 205 och 206.

(n) *Guide du Fermier* i översättningen (sid. 194).

(o) *H. S. LAGELÖF* i sin afhandling om mjölkekor (sid. 18).

(p) Se detta genom rön bevisit i x äelen. (sid. 18. not. b.)

(q) Se *Guide du Fermier* på sidstnämde ställe.

(r) *Um London herum fürtt man die Kühe häufig mit korn; dieses ist ein futter, welches verursacht, dass sie sehr viel Milch geben;* betyges i *Allgemeine Hafshaltungs- und Landwirtschaft*, hvilket är den omnämde tyska översättningen af *Compleat body of Husbandry*, se tom. I. sid. 757.

(f) I Frankrike är brukligt, at göda kor med kornmjöls dricka (se CHOMELS *Dictionnaire* i ordet *vache* sid. 317) at kor hos oss få samma drick til rätningsgaf, är nior än bekant.

(t)(u) *H. LandsR. MÜNCHHAUSEN* i sin allmänt berömda der *'Häusiratter'* yttrar sig saleds om råg och korn i 2 bok. 2 styck. (sid. 470.) *Rocken erhitzen Pferde, die nicht täglich bey schwerer arbeit gebraucht werden, leicht; man weicht ihn vorher einige stunden ein, und giesst das wasser, welches die schärfe ausziehet, ab. Nach gersten nehmen sie dem außerlichen ansehen nach zu, verlieren aber die Kräfte und schwitzen bey der geringsten arbeit. Fettes heu ist dem pferden schädlich und gefährlich. - Man thut am besten bey reinen hafern zu bleiben.*

(v) *LAGERLÖF* l. c. (sid. 18).

(x) Den Kon, som i § 5 sid. 21 not. f.) omtalas, blef måst underhållen med drick och vålling af råg-malt och mjöl.

(y) Se Hr. RÖTHOF l. c. sid. 167.

Jag låfvade åfven utreda, hvilka halmflag åro för boskapen de tjänligaste; ty det förstås af fig sjelft, at boskapen ej behöfver födas med blotta såden, utan skal halmen vara ej allenast den förnämsta canalen, genom hvilken såden bör bibringas Kreature, utan ock dess solida mat, som af spanmål bör återfa den kraft och must, som tilförene upftigit til henne, och genom blötning återvinna den mjukhet och fast, hvilken hon til en del förlorat. Om halmens utväljande är jag nu af samma tanke, som om sådesflagens.

Hvarken kan eller bör man föreskrifva eller nyttja endast et flag, då nästan alla de andra åfven åro åtbare och tjänlige. Dock är emellan dem, liksom emellan såden, någon skilnad. Den halm man får af vintersåd, är gemenligen sämre åt Boskapen än vår sådens, och ju stridere såd, desf sämre halm. (y) Den strävaste och svagaste af alla är *svedje-halmen*, hvilken ej annars än i nödfall tilgripes til boskaps foder.

Hafre halmen berömmes af utländska Oeconomer så mycket, at jag utan betänkande gäfve henné första rummet; (z) om hon ej af vara inhemske lastades nästan lika mycket (aa) Dock säger erfarenheten, och en af våra Oeconomiske Författare, som noga följt den samma, at hafre halm, i synnerhet då den är blandad med kornhalm, är få god som hö. (bb) Dåri bôra åtminstone alla komma ófverens, at den för får är ganska god, ty den samma tjänar bâst at uptrorpa den phlegme, hvaraf dessa djur besväras (cc).

En

(x) Se *allgemeine haushaltung und Landwissenschaft* i theil, 5 buch 13 Cap. p. 756 och 2 theil. VI buch 70. Cap. p. 432.

(aa) Hr. LAGERLÖF I. c. f. 53. yttrar sig: *råghalm är bättre för mjölkekor än hafrehalm*; emedan hafran är af en torrkande natur oeh dess halm torrkar jämst och minskar mjölkén, samt gör tänderna lösa; därföre, icke bör man gifva någon ko, som mjölkar hafrehalm, utan hållre torra råghalmen.

(bb) BRAUNER i sin bok om boskap och fjäderfå s. 66. Dock påstår Herr Brukspatron Jacob Robersson STRANG sid. 12 i sina grunder til godtelsens fördökande och bâsta utfordrings sättet, tryckte 1752, det vara, genom anställda försö, befunnit, at, om man tager tvåne boskaps kreatur, som til alla delar är lika, och det ena från hösten til våren gifves korn- och hafre-halm allena, men at det andra bara råghalm, med litet salt vaten påstänkt; så skal det kreaturen, som fått Korn- och hafre-halm dö bort om våren, men det andra, må väl och riktigt blifva framfört til sommaren,

(cc) LAGERLÖF I. c. f. 33

(dd) ROTHOF säger i, c. f. 732, Årtris tjänst til föda åt all flags boskap; man kan förf

Årthalm anses åfven vara en ganska god, smaklig och kraftig föda för all flags boskap, (dd) och är aldeles at jämföra med sina samsyfiken de andra så mycket utropade *diadelphiflerna* *Hedysarum alpinum* och *onobrychis*, *anthyllis vulneraria*, *medicago arborea*, *falcata* och *sativa*, *lathyrus pratensis*, *heterophyllum* och flere *viciae*, samt andra ärtväxter.

Sedan täflar råg- och korn-halmen fins emellan om företräde, och är svårt at öfverhusvud säga, hvilkendera är bättre. Den förra hållas dock vara mera närande och styrkande, än kornhalm (ee), som åter är lenare än råghalmen. Men bågge åro de tjänlige för all flags boskap, hivar före de ock brukas hvor om annan. I Helsingland, hvareft öfveralit goda mjölkkor finnas, varda de måstädels hela vinteren födda, med kornhalm, och understundom med råghalm. I Ångermanland skal brukas, at så snart Boskapen sättes in om hösten börja korna födas med råg- och kornhalm til skiftes, nämligen en gång råg-halm, annan gång kornhalm, tredje resan årthalm (ff).

Hvete halmen är den sämsta och nästan et nødfalls foder (gg). Men at Söderländningarna nyttja den samma åt boskapen, kommer därav, at de foga cultivera annan såd, än hvete och hafra, och således hafva nästan ingen annan, än dessé fädesflagens halm at gifva fina kreatur.

E 3

Bås,

lägga dem för fäven, som åta det mäta, hvad som öfverblifver, förtåres af mjölkkor. I Uppland, Södermanland och flerstädes (äfven i Åbo län) brukas på vägar at stilla stästar med årthalm. Hr. WASENIUS fger l. c. f. 31 hvad oförli nelig stor nyttja och märkeelig fördel, man utaf denna behageliga växtens (nämligen årtens) mjöfulla, jöta och kraftiga ris, til boskapeus angenäma spis och besöderliga skötsel, besymmerliga uti sörpaingar, hafver, kan ej läteligen med ord beskrifvas. Det är därfore underligt at Kammar-Rådet Bar. BRAUNER i sin bok om åker och ång sid. 73, Kan f. ga; årthalm är allenast tjänlig för oxar: all annan boskap far illa därutifrån --- Men detta är ej den endaste omständighet, hväruti våra Oeconomiska Auctorer contradicera hvandr. H. FORBES fger l. c. f. 6. För hästarna tages årtewete- och hafre halm samt råg-korn-och blandfäds-halmen föres til ladugården. Bäst torde dock vara, at nyttja alt sammans til skiftes; se § 8.

(ee) BOJE l. c. f. 162.

(ff) Se Hans Excellence Herr Riksrådets m. m. Grefve BJELKES underrättelse om bästa sättet at främ föda sina dragare och Kreatur. 2 upplag. sid. 3 och 4.

(gg) Blandad med annan halm kan den dock brukas, åtminstone för hästar se ROTHOF sid. 194 och WASENIUS l. c. f. 33.

Bås, så väl det *gröfsta*, (på Finska *pahnat*) som *mellanbåset* (*pehut*) och det *finaste*, som kommer ifrån drystan (*pohtet*) jämte *stampen* (*kerrat, survot*;) och *agnar* (*vihneet, akanat*) åro de finaste och kraftigaste delarna af halmen, och således äfven de båsta, til foder åt boskapen, hålst som något sådeskorn i dem alltid är inblandadt.

§ 7.

Utom såden och halmen finnas ännu *andra ämnena til boskaps foder*, hvilka ännu ytterligare göra ut hō i boskaps skötselen kan umbåras. (a)

(i) Kan *skogen* utan sī skada både öka och krydda boskaps fodret, i synnerhet med *löf, bark och bär*. Det förstnämnde är så nyttigt och nödigt i boskaps skötselen, at en idog hushållare drar försorg, ej allenast om desls strykande, quistande och brytande ifrån träden, om sommaren, då det står i sin båsta fägring, utan ock om desls upphåmtande och samlande, när det om hösten redan af sig sjelft affallit, då det af somliga tros, (b) vara ännu bättre och mustigare.

Sålg *salix caprea* ger bland alla tråna det båsta och smakligaste löf, hvilket ej allenast våra nyare inhemske Hushalls skribenter (c) utan ock de gamle Romerske Oeconomer (d) högeligen berömt

(a) Denna § är ingalunda efter *höglofa* och *ovårdiga* Landthushållares smak. De anse besvärligt och kanske äfven mindre nyttigt at samla hvad här föreflas; ty brist på tid kunna de ej förebära, sedan de nu icke behöfva använda sommaren på ångsskötsel och bårgning. Men denna § är ock icke skrifven för dem, utan för *idog* och *sparsamme* hushållare, hvilka antingen hafva små äkerlägenheter, eller ock slidit missväxt och hafva ringa förrad på såd, men dock vilja väl underhålla och undfagna en myckenhet af kreatur.

(b) Herr FORBES föker l. c. sid. 36. bevisa detta paradox, af egen erfarenhet, och tror, at löfvet, vid affallandet först samlat alla sina födande delar, och hunnit til fullkomlig mognad, ehuru gult det ock synes vara, så at det, vid utfordringen är långt riskare på must, än det som samlas i den vanliga löfbrätts-tiden. När altså löfvet om hösten nyligen är affallit, och en bläst-dag eller natt sammantört det i driftvor, vid gårdesgårdar, omkring buskar, under tråna, bakom högder, stenar och i gropar, så bör den som vil nyttja denna foderorten, skyndamt, innan mycket ragn, sno ock frästnätter göra det samma odugligt, med mycket folk, försedt med räfflor och kärgar, hemdringa det uti något uthus, där luften, i fall det är något råagtigt kan spela därigenom. Den som sedan vil nyttja det til lag, at blöta hackelsen uti, kan något koka löfvet. Eljest kan det ock i hett vaten blifva köpt til en god blötningslag.

(c) BOJE l. c. sid. 26 ROTHOF f. 534.

(d) Det är märckeligt, hvad PLINIUS berättar om CATO, at, då han skulle vårdera en landtgård, han satte en *hage* af sålg eller pil i tredje rummet näst efter rika vin-

römt och vårdar. Lof af *asp* och en annan flags *sälg*, (*salix pentandra*, *björk*, *al* och *rönn*, anses därnaft vara de bästa, i den ordning de stå nämnde. Jämte dessa bör ock lönf famlas af *ask*, *lind*, *pil*, *hågg*, *alm*, *hassel*, *brakved*. Med et ord: all hvad lönf heter. (e) *Granen* - och *tal-ris* åro åfven, i blandning och til skiftes med annat foder, så nyttiga i boskaps-skötselen, at en hushållare, ockfå utom nödfall, bör samla dem. (f)

Bärk af *tall*, *asp*, *rönn*, och *vide*, rätteligen tilredd, kan nyttjas åt boskapen i stället för såd, och gagna stalliet och ladugården, utan att skada skogen. (g)

Med bär kunde ock skogen oskadd förfse en hushållare, til en angenäm fôda och krydda åt boskapen; i synnerhet förtjåna *enbåren*, såsom

---

bårg och en god trågård, och saledes teamför både olivegården, ången, åkern och all annan skog: och det vil betyda något, tillägger Herr CARLESON härvid med skål, i sit *hushålls lexicon* sid. 458.

(e) Huru lönf-träd-gårdar skola anläggas, och löftagten få anställas, at träden ej skadas, kan efterses hos våra *Oeconomiska Autiores Clastici*, BOJE och BRAUNER.

(f) *Granris*, af de smärsta och friskaste qvistar, finhackad och par dagar blött i hett vaten, år, påfrödt med litet kli, mjöl, gröpad hafra eller draf, ej et nödfalls foder, utan en kräfelighet. Det varma vatnet, som utdragit Kådan, Kan släs uppå gödselhögen, som derigenom torde få lika mycken förbättring, som genom de många las granris, hvilka Bönderna nu få ifrigt börjat ditsläpa. *Tallris* åtes af getter och får med vä lust, och i nödfall af andra kreatur. Det senare gäller ock om *tall*- och *gran-tal*, hvilka bågge åro sämre än *björklas*; men på ingendera kan göras någon räknning i boskapskötfelen. *Enrislag* är oförlikneligen godt åt kor, får, svin och kalvar, och borde brukas ihvar och en ladugård. Okökade enris åtas ock af får och getter.

(g) Den inra och finare tall-barken, torrkad och malad til mjöl, kan i stället för såd strös uppå sörpan åt boskapen, hvilken må nöjas med denna fôda, då sjelfva dess Herre människan, understundom, i skogsbyggden, nödgas dela tallbarken med ekornen. Men ingalunda råder jag at följa Finska Bondens exempel, då han skaffar sig barkbröd och afhugga växa resliga tallar eller furur endast för at afdraga dem några barkflisor, och sedan lämna stammarna til sit öde i skogen, ty då kunde detta boskaps foder blifva nästan dyrare, än det, hvarmed CALIGULA födde sin häst vid sit egit bord; utan råder jag endast at denna bark, om så ske kan, ej må förspillas då tjärved katas, och at den som hinner därmed, afbarkar den talved, som hugges. Sådant vore et godt hjälpe-medel i ladugården; men et ånn hättre är *aspbarken*, hvilken, antingen skafvd i tunna skifvor, då den är färsk, bónas med hett vaten; eller ock nedmålad, halfrutnad, torrkad, och dels hel, dels malad gifven åt kreaturen, är en förräfflig rätt, som de få på några ställen i Finnland och Norrland, se hirom mera hos VASENIUS l. & f. 56 93 och 94. *Rönnbark* antingen torr eller kokad til lag med hō och vaten, injutes begärligt af får och kor, hvilka därav gifva ymnigt mjölk, och smör så gult som om sommaren. Se Herr Profess, D. TROZELLI förräffliga anmärkningar til M. ROSENSTENS skogsöktsel,

fåsom i flera andra, så ock i detta affeende mycken uppmärksamhet. *Rönn- och oxelbår* kunna åfven nyttjas i boskaps skötselen. (h)

(2:o) Kan en hushållare, som vil umbåra hō och ångar, dock til någon påökning i sit foder för boskapen, samla allehanda ogräs och örter vid sjöstränder och bäckar, i trågårdar och plantager m. m. geuom hvilken sorgfällighet allena, mången utländninge underhåller sin ladugård (i) och hvilken vi åfven af inhemske exempel (k) hafva lärt, vara ganska gagnelig och betydande i boskaps skötselen.

(3:o) År i synnerhet för en hushållare angelägit och riktande, at använ den stor del af den *aker*, med hvars afkastning han tänker föda sin boskap, til planterande af hvarjehanda *rotfrugter*, såsom t. e. *rosvor*

(l)

(h) Enbår kokade til lag hafva samma ovärdeliga nytta, som enrislaget. Om boskapen utspisas med råghalm allena, och f. r. därjämte tilräckeligen enlag, så bibehåller den hela vinteren en god mjölkning och godt hull, samt ger en ymnig och ganska kraftig spilning. Det är däröre högst förunderligt, hvarföre man hos os lämnar den yfviga enbusken orörd, då man likväl kunde af henne präfsa en indragting skatt til ladugården. Om *rönnbårslags* stora nytta at göda boskapen, se D. HAGSTRÖMS Oeconomiska beskrifning öfver Jämtland, sid. 177 at *oxelbår* åfven kunna nyttjas åt boskapen, se ROSENSTEN m. fl.

(i) Oecon. Profefs. GASSER berättar i sin *einleitung zu den Oeconom. wissenschaften* sid. 19 i förberedelsen, huruledes uti *Magdeburgiska* salkretsen hvarast hvarken ångar eller beteshagar finnas, boskapen står ständigt inne och födes först på våren med afskuren hvetebrädd, sedan med gräs ur trågårdar och plantager, samt af stränder vid åar och bäckar. Därpå födes den med fädeslubb, hvilken sedan den, och andra öfverlefvor på åkern blifvit upåtna, gifves kålblad, rosvor, morötter och annat sadant ända til Jul, hvarefter den öfver vinteren framfödes med grof hackelse och halm, upblandad med olje-kakor. Genom detta utfodringsfått räntar en ko årligen 5. riksdaler. Se RÖTHOF l. c. sid. 193, 194.

(k) J. K. Vet Acad. handlingar för 1758 sid. 302-307 omtalas en bonde, som med 30 små enbetes sommarläss bö i flera år födt 60 stora och små boskaps Kreatur öfver vinteren. Hela hans hemlighet bestod däruti, at han tidigt om våren och hela sommaren in til sena hösten samlade tilhopa allahanda växter, som ingen annan värdar såsom *ljung*, *blåbärs-odon-linçon-tranbärs-* och *Kräk-ris*, *porjs*, och hvad som växer på sjöstränder, *liväss*, *rör*, *såf*, utom allehanda *töf*. Han tröskade ljungen på logen, såsom såd, at fa frö och knopp därav, hvilka han sedan torkade och mälade på vaten-qvarn til mjöl, som han tillika med agnar låt strö på omnämnde grofya flags foder och på halm, hvarvid han ifrån unga åren vande all sin boskap, och vant genom en sådan sorgfällighet, at hans boskap alltid var fetare än andras och betaltes högre. Men det var dock längt ifrån, at denna sluga Gubben samlade allt hvad samlas kan. T. e. *Nåvor*, *hummetrefvor* m. m. som ärö särdeles goda och mjölkande foderämnen för kor. Sjelfva *reumoffjan*, upblött och med litet fallaka eller gruta kryddad, kan ock blifva smaklig för kreaturen, och brukas ganska mycket i Nylandska skärgården.

(l) kålrötter (m) och jordpåron (potatoes) (n) och åfven *palsternackor* (o) om hvilka alla man har tilräckelig erfarenhet, at de, ej allenaft åro ganska hälsofamme och stärkande för alla flags kreatur, och i synnerhet oförlikneligen mjölk-ökande hos kor, utan och så gifvande och lönande, at deras skötsel nästan altid är förenad med större vining än sadesväxternas. Uti den föreslagne Boskaps- kryddgården, om jag så far kalla den, kunde ock en omtänksam hushallare, om han så behagade, jämte de upgisne rotfrugterna, til krydda på boskepens foder, cultivera flera andra örter, hvilka föregisvas förbättra och öka mjölken, hullet och afvelen (jfr. härvid i del. § 4. fid. 15.

Det vil jag siuteligen aumärka härvid, at en Landman ej allenaft bör förse sig med de åmnen til boskapsfoder, som i denna § blifvit upnämnde, för sit egit behof, utan ock, med deras försäljande til dem, som i *städerna* idka boskaps skötsel, både förskaffa

F

sig

-
- (l) Näpligen kan en mera godande foderväxt gifvas än rovor då de sönderhackas, så snå som det kan passa sig til hvart och et Kreatur. Det bestyrka allasvåra egna Oeconomer och den som alltigif sa litet öpnat Engelika och Fransyska hushals ökrister, ser i de förra turnips, och i de senare raves och nœreaux, hvilka alla höra til samma genus som våra rovor, högeligen berömda både som godande och mjölködande. Det jag vet tillägga härvid, är at de äro otroligen gifvande och lönande. Jag känner en hedeligt man, sem med Rättvisans vigtskal i den ena handen, ej anser sig ovärdigt, at sträcka den andra til jordbruket, och som i fistledue; sommar uppå et halft tunnland åker, feck *fjutio* tunnor rovor, hvilket uppå et helt tunnland gör *140*:tun. Manne icke detta bestyrker, antingen det jag sagt, at denna rotfrukt är otroligen gifvande, eller det *PLINIUS* säger: *honefis manibus omnia latius poveniunt, quoniam est curiosus suus.*
- (m) De äro åfven af samma genus med rovor, och lika om ej mera nyttige i boskaps-skötselen; ty de gifva en städigare fetma. *Ingen* bör hållas för en rått hushållare, siger H. BOJE fid. 250 som icke åtniintone årligen hafver *en 50* til *60* tunn. *Kålrötter:* åfven själva rof-och Kålbladen äro nyttige i ladugården. Sättet at med största fördel nyttja dem, beskrivs och omtales mycket i de vackra och grndeliga *Grund-säzze der verbeserten Landvirthschaft*, tryckte i Chur und Lindau 1770. fid. 201-228.
- (n) Alla de oräkneligen många auctorer, som skrifvit om *potater*, hafva och berömt dem saoin oförlikneligen gode til föda för all flags Kreatur. Och som de hafvat så många talare för sig, så behöva de ej mit förespråkande, utan hoppas jag tillika med den ifriga Herr BOJE l. c. f. 251. *At den tid tör ännu en gång komma, då de vinna det förra anseende ibland det synliga folket.*
- (o) *Palsternackor* äro en statelig fôda för all flags boskap. I *Bretagne* har man hörjat anlägga flora plantager däraf, til vinterfôda åt Kreaturen, och när det andra fodret

sig förlag til sit ländbruks ytterligare iståndsförande, och underhjälpa boskapes skötselen i städerna. (p)

§. 8.

Då jag nu i § 6. beskrifvit och granskat de huvudsakelige *ingredientierne*, och i § 7 hvarjehanda *hjælpemedel* til kreaturens föreslagne spisordning utan hō, så är jag nu färdig at sluteligen utreda, *huru en sådan utfodring bør anställas?* och dymedelst befvara den i § 2 utstakade andra frågan. *Theorien* och *huvud-principen* härvid är ganska simpel, kårt och naturlig: man fönderskår eller hugger och blöter halmen, samt stärker henne med såd eller defs succedanea.

När så skett, då har konsten, så mycket som möjligt är, sökt härlma naturen: då blir halmen bråkad och får af blötningen den lenhet, och af såden den styrka och smaklighet, som den haft under sin växt, då den varit så begårlig för boskapen (se § 5 sid. 23). Men detta kan vårkallas, på mångahända bättre och lämre, fått, allt efter hvarje hushållares snille och belägenhet.

Huru denna utfodring sker i *Tavastland, Savolax, Carelen och norra delen af Björneborgs län*, vil jag nu få mycket hålre kårteligen beskrifva, som at desse landsorters erfarenhet är en af de grunder, på hvilka jag fotat det system, som jag försvarar, och detta deras

blifvit allt, hafva korna fatt idel palstenackor, hvilka de begårligen åtit, skurna i skifvor på längden eller tvåran, aldrhålst dā de därjämte blifvit något kokta (vilket även bör i akttagas vid de andre rotfrugternas) och har deras mjölk derefter funnits ymnigare och smöret bättre. Se detta i Herr Banc. Comiss. BERGUS förträffeligen utarbetade tal sid. 79, hvarest det anföres utur *Corps d' observations de la Societe d' Agriculture, du Commerce, & des arts établie par les Etats de Bretagne, années 1757 & 1758* p. 107.

(p) Här måste jag åter söka til at reta mina Landsmän til uppmärksamhet, med utländningarnas exempel--- *Quickroten, triticum repens* är uti Italien sasom i Finland et ledfamt ogräs, men i det förra landet hafva bönderne lät sig at nyttja den til sin första fördel och til en god handelsvara, i det de upgrävva rötterna af den samma, med hvilka de ej allernast föda sina egna hästar, som må oförli neligen väl därav; utan och til stor myckenhet förfölja dessa rötter til Venedig och andra städer, hvilka begårligen köpa detta boskapsfoder; se Profes. Joh. Jac. FERBERS briefe aus *Welschland*, tryckte Prag. 1773 sid. 156. Min mening med denne är ej, at hvar och en hushållare skal famla allt hvad här föreflas, utan allt hvad hans behof och belägenhet tifaga och tillata honom.

ras fodringssätt ej eller finnes någorstades beskrifvit, ehuru det, i flera affeenden, förtjänar at komma til allmänhetens kunskap. (a)

Sedan i nyssnämnde landsort såden blifvit uttröskad, är det bland deista arbeten i rian, at med stampjärn, eller et annat hugg-järn, som nedanföre beskrifves, hugga allt både gröfre ock finare bas, samt någon del af korn- och hafre-halm til hackelse åt hästar, åt hvilka ock stampen och agnarna gemenligen förvaras. Långhalmen lämnas åt korna. När då den hungriga vintern infaller, låg ges fagde hackelse uti et stort aflängt kar, som är fastsatt nära invid eldmuren uti folkets egit vistelse-rum pörtet, som af alla flags hus är det varmaste som kan gifvas, ehuru det är ganska rymligt och har hvarken spis eller kakelugn, men dock flera ständigt öpna fensterlufter utan några fenster; et uselt golf, et illa bygt tak med en nästan ständigt öppen lucka, genom hviken röken utgår. På den i omnämnde kar satte hackelsen släfsedan kallt vaten, som snart blir ljumt och köldsingit af den starka värman i pörtet. Härpå strös sedan den flags sid hvaraf man har största förrådet, i synnerhet korn och hafra, antingen i mjöl eller omalad, eller ock ökas förpan, i brist af spanemål, med malad eller omalad stamp, agnar, årtris, människo-urin, fallaka, måsk, m. m. allt efter hvarje hus-hålares rad och benägenhet emot sina hästar. (b) Sedan förpan fälleses blifvit tilredd, infläppas hästarna uti pörtet, hvareft de då stå hela dagarne öfver vinteren, löse vid förpkaret och undfagna sig med största begärighet. (c) Då natten instundar, eller

F 2

då

(a) Jag beskrifver här dessa landsorters boskaps skötsel i allmänhet, utan at gå in i detail af alla de fina bisaker, i hvilka den ena socken ochbyn ofta kan skilja sig ifrån den andra.

(b) Flera bönder i norra delen af Björneborgslän, hvilka jag därom frågat, hafva sagt mig, at de öfver vinteren räkna ända til två tunnor spanmål på hvarje häst. All denna sad strös måstadsels på hackelsen. Några baka det dock til bröd, hvarföre ock Herr Profess. och Ridd. GADD i sin *Oeconomiska beskrifning öfver Satakunda häraders norra del*, s. 113, sager: *Här bonden förmåga, så ger han åt hästen nästan så mycket bröd, som hafra.* Kyrkoherden i Keuru socken Herr Mag. INDRÉNIUS här ock berättat mig, det han rönt, at en häst, som man vil fodra väl, bör, utom hō, fa 10 kappar mjöl i manaden, af halften rag och halften hafra sammaun: it.

(c) Men då bönderna ifrån dessa landsorter åro med sine hästar stadge uppå deras längviga resor til städerna, fôda de dem måstadsels med torr hackelse och omalad f., hvilka de blanda tilsamman och lägga i en nafverkorg eller kåppa, som är gjord ef-

då de blifvit tilräckeligen måtte gå de sjelfmante til stället, där dem gifves något litet hō. Somliga hålla dem dock åfven öfver natten inne i pörtet, som således om vinteren är et gemensamt visitelse-rum för folk och få. (d)

Men medan den *dryga hästen* undfågnas med så god fôda och så godt fällskap, blir den *tackamma kon*, människoslägtets andra amma, på et medömkansvärdt sätt vanvårdad och missbytt. Fastfurrad vid väggen uti et mörkt, sankt, unkigt och kallt fâhus, samit begrafen i sin egen orenlighet, far hon på de flästa ställen i dessa landsorter, gemenligen ej annan fôda än den torra lång halm och understundom litet krubbyrak efter det hō, som hästarna förtårt om nättarna, hvilket bönas med deras dynga och hållas af den usfla kontil godo fasom hennes bästa rått. Sitdricka får hon vid et vak eller en brunn, dit hon drifves åfven den finålkallaste vinterdag. Om hennes råtnings-tid infallit, får hon ånteligen se en skymt af godt hō, och åta några hötade röf-eller kål-blad, fråken m. m. och dricka ljummadt vaten med en doft mjöl ifsprångt. Men denna välfågnad förfinner snart, då hennes fôda, efter 2 a 3 veckor, åter plötfliken reduceras til sin förra simplicité (e). Följden af et sådant fodrings-sätt är den, at sådane hushållare om vinteren hafva den möjligaste minsta afkastning af sin ladugård. (f)

Så

ter hästens hufvud och fast häftes vid det samma med et band, hvilket, som en grima, trådes bakom hästens öron. Detta är et nätt påfund, och gör, at ej et sådes korn eller den minsta halm-pipa kan af hästen förspillas.

- (d) I Finlända städerna, uti Österbotn och Nyland plar man ock på några ställen, jämte hō gifva hackelse åt hästarna; men som de dörstädes hållas ständigt i de kalla ställen, så nödgas man ock antingen gifva sörpan helt torr, eller ock isfryser den blöta hackelsen; man nåns ock ej strö såd dårpå, och därfore är ej underligt, at så fodrade hästar äro utan fenor, mod och glans.
- (e) Fåren fodras i dessa landsorter med hō och löf, men bockarna och getternæ, dessa stråtröfvar, fôda sig sjelfva.
- (f) T. e. i Tavastland får man i några soknar, resa om vinteren genom flera byar, och ej finna en enda dråppa mjölk i någon gård. Man har härstädés ingen annan affägt med ladugårdens skötseln om vintern, än at fa bockapen, såsom et dödt capital, förvarad til Sommarens. Jag har frågat flera Matmödrar i dessse landsorter, hvarfore de icke lika fa väl hacka, blöta och krydda halmen åt sina kor, som åt hästarne, men svaret har altid varit *hem ides därmed? vi hafve nog arbete med at hacka åt hästarna*, ty lands sedan är den, at qvinnorna skola hugga hackelse åt hästarna. Jag nekar dock ej, at icke några gårdar, byar och soknar finnas i öfvan nämnde provinser,

Så oförnuftig denne boskapskötfel är i anseende til korna, så förträfflig är den hvad hästarne vidkommer, hvilka därigenom få få godt hull samt få utmärkt styrcka och anseende, som tilförene sid. 17. och 23 blifvit omnämnt. Men den kan ej föreslås til allmän efterföljd, ty Stadsboerne, Nyländningen, Österbotniugen och de flästa andra hushållare med dem, hvarken kunna eller böra öfvertalas at bygga sig pörten, och dela dem med boskapen. Sjelfva sättet at med åkrens afkastning föda sin boskap kan faleds ej fullkomligen läras af Tavastländska och Savolaxska utsodringen: men den ger dock anledning at tänka på följande anmärkningar, hvilka om de i aktagas, då tror jag at man gjort en rätt tillämpning af den i början af denne § stadgade hufvud-principen, ock då har man förmödeligen lärt sig rätta sättet, at utan ångar idka boskapsskötselen.

1:o Halmen, som gifves åt boskapen, bør nästan altid vara *sönderhuggen* eller *skuren*, hvartil åro flera behändiga utvägar. (g) Nyttan af detta arbete är dubbelt; 1:o kan boskapen lätt tugga den kräffade och huggna hackelsen, hvilket den ej förmår göra med den långa halmen 2:o besparens den härigenom otroligt, och kommer altsamans boskapen til nytta, då kreaturen deremot flåpa den långa halmen under sig, och det öfriga blir dem genom deras egit pådräglande osmak-

F 3

ligt

i hvilka korna skötas med mera barmhärtighet och vinning. T. e. i Orivesi driftas ej de kor, som Kalfvat, hela vintern at dricka kallt vaten, utan det vårmes åt dem, och man gifver dem både hackelse och andra böningars. De mjölka och där före förträffeligen.

(g) De almnäste åro *hackelse kistor*, på hvilka en Karl kan om dagen skåra ifrån 20 til 100 tunnor hackelse. Deras skapnad och sättet at göra dem är nu mera icke obekant, sedan et modell blifvit, genem Öfverhetens försoig, kringdelat till alla Höfdingedömen, enligt Kongl. Majts-nädigsta bref til samtelige Landshöfdingar af d. 10 Maii 1757. En eller två sådana hackelse kistor borde finnas i hvarje gård och kunde ställas bequämligast på f. hus eller stall-skullan, dit och enj föruftig hushållare läter all sin halm föras och blandas hvarfats med litet hö. Då behöfver höet ej vara satorrt som eljest, ty halmen hindrar det at brienna tilhopa, det behåller mera must, och halmen får en god del deraf. Men är ej rum för hö och halm tilliko, så bör den senare läggas allena på fahus-skullan, ty där kan vinterfrosten ej få mycket som i andra foderrum bortdrifva den saft som är i halmen och utmagra henne och hon blifver då ej eller så styf och hård at åta. Til at få hackelsen i blötnings-karet, göres ifrån fahus-eller stall-skullen hvarfet hackelsen skåres, antin grun, en trumma, eller och en skrub eller kupa, med en liten lucka at öpna, och at

ligt och kastas på gödslelhögen. (h) Ju mera halmen blifver kräffad, (i) och ju finare hackelsen är, desv bättre är den, (dock bör den ej vara så kårt och sin för kor som häftar.) Därföre anses ock huggen hackelse bättre än skuren.

2:o **B**er hackelsen nästan altid genom blötning *upmjukas*. Detta kan ske genom flerahanda *medel* och på åtskilliga sätt. Det lattaste och enklaste medlet härtill är *vaten*; men det gifvas ock andra kraftigare blötnings lag, om hvilka är talt i 7, §. och af hvilka det bästa beskrifves i denne §. sid. 42. Sättet att upmjuka hackelsen är ej eller enahanda, utan kan man bruka därtill åtskilliga utvägar efter behag. T. e. i *stallet* kunde man inräffa et stort Kar, uti hvilket hackelsen nedfläppes, eller lägges tillika med löf, granris m. m. fe 7. §. hvartil varmt vaten sedan påskaffas, på sätt som straxt skal beskrivas, hvilket då det blifvit omrördt och hopblandadt, samt såd, salt (k) m. m. påströdt, som i det följande sättes, då kunna hå-

starna

tillfluta, när man nedsläppt få mycken häckelse i det därunder ställda karet, som vid hvarje blötning astundas. Härigenom besparas tid, möda och hakelse, hvilka skulle mera förspillas, om den sistnämnde skal båras ifrån ena rummet i det andra. Se FORBES I. c. sid. 15 och 16. Där någon å eller rinnande bæk finnes, hvareft lagenhet gifves at uppsätta en liten squaltvavn, kan med ringa kostnad och hufydbry göras sådan inrätning hvarmedest hakelse-kniven nästan som vid sag-qvarnar föres upp och neder, därmed man om hösten kan skära 20 til 30 tjog halm om dygnet. Se bihanget til Herr DAHLMANS Svenska Reddeja. I norra Österbotu är ock vatuvarnarna så inrättade, at agnar och bäs kunnen uppå dem huggas til ganska smärt. Deras inrätning förtjante en noga beskrifning, om jag hade rum för den samma. Uppå sådana *Lumpenschneider* som finnas vid några pappersbruk, kan man skära en lada full med hakelse på en dag, fe ROTHOF I. c. sid. 162. I Tavastland brukas et ganska behändigt verktyg at hugga halmen, hvilket kallas *ränta varflas*, och är et half alns långt vasst äggjärn, i hvardera ändan upfmärdt upp at til en spik, och fastadt i en trakabb til handtag. Med detta verktyg och med *stampjärn* kräffas halmen bättre än i hakelse-kistor.

- (h) Ingen må tro, at gödseln derigenom ökas eller förbättras ifsamma mon, som halm förloras. Det är befunnit at af 3 tjog halm, hvarmed flera nöt kunde en lång tid underhållas på sätt som här beskrifves, ej blir mera än 1 lafs svag null som då kommer at kasta 60 daler, om jag räknar hvart tjog til 20 daler.
- (i) H. STRANG I. c. ger afritning och beskrifning öfver en *halm-bråk*, vid hvilken två personer med et par oxar eller en häst om dagen göra 8 tjog halm så len och mjuk, at boskapen lätteligen kan åta den. Men en sådan omgång tyckes vara onödig, emedan halmen nog kräffas, da den först i rian tröskas och sedan skäres eller hugges.
- (k) Den har ånn ej lärt de första grunderna uti Res Pectaria, som ej vet, at *salt* är både i stallet och fabuset en inkräktig krydda. Om därföre en Hushållare, genom den sid. 35-36 recommendede industrien, ej singe annan retour-vara ifrån staden än salt

starna antingen släppas löse, at tillsammans vid förpkaret undfågna sig, eller ock kan denna föda gifvas åt hvar och en särskildt i deras krubbor (*l*). I *Fähuset* kan förpan på samma sätt tilredas, och med gifningen kunde ock likaledes förhållas, endast man äfven åt kor inråttade vatutåta krubbor; men där de ej finnas, kunde förpan gifvas åt dem i åmbare, eller uti af allehanda flags lagg-kåril affagade små baljor, hvilka med en vidja eller repstump, så fästas vid väggen, at kreaturen ej kunde kasta dem och förpan omkull (*m*). Åt fären bör torr hackelse, hafra och rofvor gifvas med löf, en-tall- och granris, och i synnerhet enlag til dricka (*n*).

3:0 År et väsendteligt hufvudstycke, at man, antingen tillika med den på ofvan beskrefne sätt, tilredda hackelsen, eller ock utom den samma, ger *såd* åt boskapen. Men härvid bör i akt tagas,

at

at sin boskap, så är det dock en stor vinnning; ty utom det saltet är hälsoamt och i synnerhet hos kor befodrar drickningen och mjölkningen, så gör det ock, at förpan ej få halstigt stelnar. Sallaka och människo-urin hafva samma värvan i mindre mon.

(*l*) Vattn eller blötningslag bör merändels ej vara mera til hackelsen, än at den blir näglunda uppmjukad, ty den våta förpan, i synnerhet om den icke förläts med såd, är ej god at ständigt nyttjas åt hästar, om de ej efomoftast få torr hackelse, som sedan gör dem mera törstiga och snala efter den våta. Men åt korna, hvilka ei födas för hullet, bör förpan merändels altid vara våt, dock så, at de äfven understundom få torr hackelse, som sedan gör dem begärligare efter dricka.

(*m*) Se häröm vidare Herr FORBES åberopade afhandling, och bihanget til Herr DAHLMANS Reddeja, samt Herr BOJES *Landhushållare*, sid. 163, 164 hyvarft han beskrifver huruledes han i flera år underhöllt en stor fägård med hackelse. Självfa hans sätt vil jag här införa, på det Låsaren må kunna jämföra det med den här föreslagna methoden, och förbättra den samma. Han låt efter hand skära all den grofva halmen til 3 tumslång hackelse, hvilken han förvarade i et rum brede vid fähuset uti en stor brädilar med läck över, at ej damm och annan orenlighet kunde komma däribland. Uti samma rum hadde han två stora eke-kar ståndes med järnband på, samt över dem passade halmmattor som höllo i varman til. Uti det ena af dese karen sattes 3 delar hackelse och 1 del löf. Sedan låt han med en häst och därtill gjord kårra med tunna uppå, föra så mycket kokhett och med 2 marker salt blandadt vatten ifrån bryghuset, som behöfves och flå uppå denna blandning, hvilken med 2 nefsveror omrördes, samt med matta igentäppes til morgonen, då det blef kreaturen uti hvar sit åmbare föregifvit och uti andra karet annat tillagat til andra morgonen. Sålunda fodrades 100 klafbundna nöt förutan hästar och får årligen med första förmorn.

(*n*) At faren trifvas af vat hackelse, därpå har jag ingen erfarenhet at åberopa mig, den tyckes ock ej passa sig til deras nog yatusjuka natur. I Hr. Prof. GADDS nya åberopade *Satacunda* beskrifning, läses äfven et artigt rön därpå, at får ej snart blixta göddas, da de fa mycket dricka. Men at alla de ofvannämnde foder åmnien åro ganska tjänliga åt faren, vitna alla, som skrifvit om deras skötsel. At därjämte gifva både

at såden ej ofta gifves "rå och hel", utan mältad, malad eller gäsen (o). Gifves såden hel och rå, hånder nästan altid, i synnerhet med hästar, at de lämna henne osmält tilbaka, och då gifver den föga näringssuft, utom det at åtgången vid sådan hushållning är långt större. De idislande kreaturen tyckas dock kunna smälta såden, även omalad. Men som fades, är det hushållsaktigare, at gifva den i mjöl, antingen torr strödd uppå den nyss omkrefne hackelsen, eller ock blandad med vatn til dricka eller välling. Mältad, malad, påströdd på hackelsen, eller brygd til dricka; på sätt som Herr FORBES beskrifver (p), och nyttjad til blötnings-lag, blir såden i synnerhet rått, väl använd i boskapskötselen, hvilket både utländsk och

---

dem och annan boskap något hö, vil jag ingalunda afråda, ty om och man vidtoge det föreslagne systemet, sa finnas dock altid sjöstränder och andra sådana ångar, hvilka, i synnerhet så länge den tiltänkta forsfrensningen ej för sig gätt, öfversvämmas af vär-och höft-floder och åro genom skurne af synliga käll-ådror, dessa kunde man dä som förr hålla til ångar, och ju bättre ång man har, desf senare upodlar man den med skål til äker; saleds torde den härliga *Limingo ången* blifva bland de sista

(o) Denna princip bestyrkes både af sakens natur och erfarenheten. Men ville man invända, at sådan väder-och vatn-brist kan infalla, då man ej får mala til folkets och ånn mindre boskapens behof, sa vet jag ej annat råd uti en så fallsynt händelse, än at man ger såden omalad åt kreaturen, eller ock bygger sig mjölvagnar, som, utan hjelp af väder och vaten kunna dragas af manuiskor eller hästar. En sådan har jag sett i Tavastland, påfunnen och upbyggd af en Bonde. At gäsen såd oändeligen mycket ösverträffar den råa, uti boskapskötselen, det vitnar BRAUNER på flera än et ställe, och gör deraf den slutfats, atjden i det förflytta brännvins-secul, tilgängeliga *drucken* är et särdeles arcanum i hushållningen. Dock tyckes den redan mista sina Kraftigaste delar, och vara at anses som et caput mortuum. „Den bränner mer än öker mjölken och gör den vatnig och svag” säger LAGERLÖF, och man har erfarenhet, at hästar som fått drack, blifvit därav i en hast sät betagne, at de kastat sig omkull, haft sig ganska illa, och föga fattats lat icke de aldeles glömt stiga upp igen. Se WASSENIUS s. 71. I Norrafta Idem af Österbotn har man påfunnit, at mäcka in mjöl, likasom til en tunn brännvins blandning och later få en så lagom syra, at den ej med en förmynken surhet gör boskapen ömtändt. En sådan grutblandning säges vara härlig at stänka uppå sörpan, men jag vågar ej föreslä den, emedan all flags sur tilmäskning är förbuden i Kongl. Majts sista Nädigsta förordning om brännvins bränningen.

(p) „Maltet mältas ej så hårt, som til vanligt dricka, men males fint: sedan syftas det, så som til annan brygd, med varm lag; så snart man med rodret slutat röra i syftning-Karet, sedan maltet är väl uplöft, öses det på rostaret blandadt med lika mycket hackelse, som malt, på det rinnandet ej må affärdna: och utur Kittelen eller grytan öker man därpå half okad lag, samt låter tappen i rost-Karet vara tiltäpt en half timma; derefter astappas det på vanligt sätt och genast öses uti gjälnings-Karet; på detta sätt fortfärdes så länge, utan at Koka vörten, fasom til annat dricka,

och inhemsk erfarenhet bestyrker (q). I stället för det man plågar gifva hafra och annan såd omalen, vore långt husaktigare och för hästen nyttigare, at, jamte den omtalte förpan, dageligen gifva hvarje häst en kaka bröd, bakadt af söndergröpt hafra och råg, af hvilka hvardera tages en half tunna, som tillsammans kan ge til 240 kakor à 8 bröd å kappan. Detta förråd vore ej allenaft tilsäckeligt att gifva en kaka hela vinteren, utan ock tvånne vid starcka körfloor; sålunda räcker en tunna hela vinteren, då där-emot, om man ger endast tre fierdedels kappa hafra dageligen, på samma tid åtgå 6. tunnor och 12 kappar, utom det att brödet säsom gäsen föda är långt kraftigare än den råa såden (r).

4:o Bör i akttagas, at boskapens foder esomoftast *omväxlas*. Jag kan ej annat än anse den Oeconomiska Monotonie vara ganska skadelig i boskapskötselen, at man hos os med et och det samma foder spisar kreaturen hela vinteren igenom, ty om jag ock medgåsve, at hö är den aldrabästa föda för kreaturen, så är dock handgripeligt, at då de ständigt skola tugga et och det samma, det nödvändigt måste blifva dem osmakeligt och vämjefullt. Därföre borde deras föda esomoftast bytas om och förändras. *Mången gång* kunde deras förpa göras af råghalm, ibland af hafre-halm, *stundom* af hvarjehanda agnar och flerahanda bås, ofta af kornhalm,

G

oftare

til desf man fatt 7 tunnor svagdricka efter en tunna malt. Då det svalnat tilsättes litet gjäst, som drifver det til en sakta gåsning. Då det laggt sig tunnas det uti Kärl och bevaras för syra. „Saledes har man 356 Kannor af 1 tunna malt, hvaref hvarje ko bör få til rättningsgåf dagligen i en eller halfannan månad, 2 a 3 kann. hvari så mycken hackelse kan bliotas, som hon behöfver. Dessenellan kan man ge hänne en kanna kvarann eller trädje dag. Af detta fodringsätt, hvilket Hr. FORBES l. c. f. 22, 23 beskrifver och högligen berömmmer, har man större nytta, än om man öser två gångor så mycket mjöl på förpan.

(q) Uti det ifran *Compleat body of husbandry*, (fid. 27. not. r, anfördta stället säges at korn disponerar boskapen til hukdomar, men at den mältad är ganska hällosam; och uti det ifran *K. Sv. Vet. Acad. Handlingar* för 1769 åberopade stället göres fid. 56 den allmänna slutsats; mältad såd öker mjölkens. Se ock Hr. FORBES f. 23.

(r) Se *Vet. Acad. Handlingar* för åt 1753 f. 287 At ej otrogit folk må borttaga och förtåra hästens del, kan man blanda salt i degspadet Brödet kan ock bakas af stamp och bark-mjöl, mäsk samt kli, då det likaväl åtes begärligt af Hästarne. Då man ock ger ut til ladugården antingen malad eller omalad såd, kan man at förekomnia otrohet af betjaningen, blanda flere sortter tillsammans.

oftare af årt-ris och oftaft af en blandning af flera dessa flag. Li-ka få kunde varieras med de i 7. och denne §. nämnde blötnings-
lag, sådes-arter, rot frugter och andra foderämnen. Härigenom
kunde många rätter upställas åt boskapen, hvilken ju vällustigare
den blir hållen, dess större vällust och nytta den gör den sina ägare.

5:o Kan det föreslagne utfordrings-fättet ej med få mycken
lätthet, fordel och beqvämlighet vårkallas, om ej stallt och ladu-
gården äro til sin inrättning lampade efter det samma. Jag vågar
dårföre här uppfisa några siffror förbättringar och ändringar i ladu-
gårds bygnaden, til deras bepröfvande och gagn, hvilka vilja drif-
va Åkerbruket och Boskapskötseln til sin höjd. 1:o Såsom gödsel
är en ganska angelägen omständighet i det uppfisne systemet, så
borde man, så mycket som möjligt är, undfly at upbygga sin ladu-
gård på å-backar och sjö-stränder, vid hvilka både man- och ladu-
gårdarna hos oss gemenligen äro belägne, hvaraf händer at den
kraftigaste af all gödsel, urinen, til mycken skada (f) nedrinner i
sjön; så at det nästan tyckes, likasom ladugårdarna hos oss vore
inrättade mera för at göda åarna, än åkrarna (t). 2:o Vore högst
nyttigt, at efterfölja några stora hushållares (u) omtänksamma på-
fund, hvilka försatt sina stall och fåhus med sådan underbyggnad,
at kreaturens både våta och torra spilning där kan samlas och för-
vara all sin kraft och must, uton at röfvas hvarken af sol, luft, regn
eller snö. Men 3:o emellan stallt och fåhuset, hvilka kunde byggas
i en rad, borde et eldrum til ladugårds betjäningens boning, in-
rättas med sådan Kakelugn jämte immurad kittel, som beskrif-
ves i K. Vetensk. Acad. Handlingar 1741. 3. Quart. Uti detta
rum

(f) Hr. Borgmäst. LUNDS uträkning i afhandlingen om saltpetter funderierne f. 41. tyckes
ej vara färdeles hyperboliskt, då han räknar urins förspillning til 4. tunnor Gulls
årlig nationell förlust. Huru den skal kunna förekommas, därom läses i de af K.
Vet. Acad. utgifne Oeconomiske handlingar sid. 37-49. flera vackra anmärkningar
af Herr ROBSAHM.

(t) Det har dock ej altid varit brist på eftertanka, utan ock på vaten och brunnar, som
vällat de flästa gårdars byggande vid sjöstränder.

(u) Herr Prof. och Ridd. af K. Wasa Orden KRAFTMAN och Herr Prosten ASPEGREN,
hafva med prägtiga och väl anlagda Ladugårds byggnader af sten, i synnerhet fö-
relyft sina Landsmän, och förtjena deras och Allmänhetens tacksamhet.

rum kunde allt vatten åt boskapen ljummas och koldflås, samt alla böningar ske. Ifrån den inmurade kittelens tapp kunde då tvåne rännor gå med vatten til förpkaren både i Fåhuset och Stallet. En sådan inrättning förefaller mig både behändig och nyttig, i synnerhet om en brunn med en pump vore uti, eller nära in vid eldrummet (v). Åndteligen vill jag

6:o Anmärka, at en Hushållare ej bör hastigt och tvårt at börja at föda, sin vid hō vande Boskap, efter den nu beskrefne Spisordningen, ty en hastig förändring är så i Oeconomiskt, som andra affeenden, skadelig och halsbrytande. Därjämte bör all ung Boskap, straxt i de första åren våndas vid de foderåmnien, med hvilka man tänker framgent underhålla dem. Både kalfvar och fålar kunna, sedan de en tid diidt sina mödrar, genast upammas (x) vid det utfodrings färt, som jag nu budit til at utföra.

At det samma ej är vidlyftigt eller kånstigt, torde en uplyst Låfare allestädés blifvit varse, ehuru min beskrifning blifvit något vidlyftig, genom det jag sökt föreställa flera alternativer, för at tjåna både fattigare och förmögna Hushållare, både dem som endast lart sig *male pascere* eller ock *satis bene pascere*, och i synnerhet dem som hunnit til *bene pascere*, som är den af CATO utmärkta yppersta höjden i Oeconomien.

At jag härvid ej anmärkt allt hvad anmärkas kan, bekänner jag öppenhjertigt. Men at fullkommeligen uttöma allt hvad et så vidstråkt ämne innehållar, torde ej med mera billighet fordras

(v) Jag nekar icke, at ju en sådan inrättning kan umbåras, men så lär man ock icke neka mig, at den är nyttig. Sörpan skulle ej tilfrysa, då man så behändigt kunde låta vattnet rinna på den fannna, då däremot, at båra eller köra det hetat vatnet ifrån mangården, ibland vore vådeligt, men altid kostsam och besvärligt. Dessutom då Ladugårds betjäningen vore så nära boende til kreaturen, kunde den bättre esterse och sköta dem om något lösluppit, falat, kalfvat, m, m,

(x) FORBES s. 27.

dras af mig, än man kan vänta af en Jägare, at han skal upvädra och fånga all den villbråd, som finnes i den skog hvaråft han jagar. Men at jag under mina bisprång flere städes misgått och farit vilse, tviflar jag ej. Om någon behagar rätta mina misstag, och leda mig på en rättare väg, han gör mig en angenäm och nyttig tjänst, ty *nulla est disciplina, in qua errando non distatur*, säger COLUMELLA.

Emellertid hoppas jag, at en tänkande Låfare, som med benägen hand vil affskumma mina fel, eller åtminståne blunda vid de samma, torde lätteligen finna, at det anfördå kan vara til någon nytta: på *landet* åt dem, som hafva inga eller svaga ångslägenheter, och dem i *staden*, som hafva nog flughet, at nu hålle köpa en tunna såd och et tjog halm til sit stall eller fåhus, än för dubbelt högre summa vilja truga sig til en åm hö, som dock är föga til hälften svarande dåremot.

Huru mycket ännu återstår i detta ämne ses af 2. §. i 1. delen. Det hufvudsakeligaste är *nyttan* och *följderna* af det förvarade systemet, hvilka utgöra hela fakens *denouément*: Den nødgas jag spara til den följande delen, hålst jag redan märker, at min vidlyftighet fullkomnat at göra både mig och Låfaren trög och tröttad.

§. 9.

TRYCK-FEL.

I första delen på Titelbladet står FÖRRA, läs FÖRSTA. Sid. 2. rad. 10. åberopa g, läs åberopa sig. Sid. 15. r. 16 del. liten.

I andra delen sid. 21. rad. 2. står af, läs at. Rad. 15. står §. sid. 3. pag. läs S. 3. Sid. 37. r. 3. läs landsorter. Sid. 38. r. 10. läs halmen: utom flera smärre orthographiska fel.

